

A black and white photograph showing a person riding a dark horse over a rocky, uneven terrain. The rider is wearing a light-colored shirt and dark pants. The horse is in motion, and the ground is covered with rocks and sparse vegetation. The background is a plain, light-colored sky.

11/11/11

מירב גרץ-רונו

ציור של יוחנן סימון
בשער "משמר לילדים",
ט"ו בשבט תשי"ב,
16 בפברואר 1952

111

ומחנכות יוצאות לרחבי הצפון לסייע לחקלאים, להקשיב למתיישבים ולקחת חלק בחיי היום-יום שלהם. ברכה הציעה שאפגש עם הבנות באנדרטת יד ל"ד באכזיב, אספר על "ליל הגשרים" והקשר האישי שלי לחללי הפעולה, ולאחר מכן הן יערכו מבצע ניקיון באתר ובערוץ נחל כזיב. המועצה האזורית מטה אשר העמידה קונטיינר אשפה ריק סמוך לאנדרטה, וזה התמלא כעבור שעה בשקיות אשפה. במקביל צבעה קבוצת בנות את אותיותיהם של שמות החללים ושל סיפור המעשה בצבע שחור, מה שהקל מאד על קריאת המילים החקוקות באבן.

ומאז - שנה אחר שנה, קצת אחרי האזכרה השנתית לחללי אסון פיצוץ הגשר בערוץ נחל כזיב, אני נפגש עם הבנות הצעירות ומספר להן על תולדות המאבק לעצמאות, על מסכת האירועים שקדמו לפעולה ועל מסך הערפל שנפרש אחריה. הן מקיימות טקס זיכרון סמוך לאנדרטה, ולאחר מכן "פושטות" על בית העלמין וערוץ נחל כזיב ומנקות אותם מכל פסולת שהותירו בהם חקלאי הסביבה והמטיילים. ההתלהבות וההתמדה של הבנות סוחפות אותי בכל שנה מחדש, ואני נרגש שוב ושוב מדבקותן ומנכונותן של המחנכות להקדיש את אותן שעות למקום ולארץ שבה הן גדלות. אשרי אולפנית טבריה ואנשיה, שבחרו ביד ל"ד כמוקד לנתינה המרשימה הזו.

שמעון אלכסנדר מנאות מרדכי הוא בנו של שמעון אלכסנדר (אכסי) ז"ל, שנפל בליל הגשרים.

לזכרה של **עליזה מלכה**, תלמידת האולפנית שנפטרה בפעילות טרור על הגלבוע לפני עשר שנים. צוות האולפנית, יחד עם תלמידות כיתה ט', החליט להנציח אותה כחלק ממסע של נתינה שעורכות בוגרות המחזור מדי שנה בצפון הארץ, מיד עם סיום שנת הלימודים. שישים בנות

האולפנית של רשת "אורט" בטבריה ידועה כאחד ממוסדות הלימוד לבנות הטובים בארץ. מלבד בלמידה עוסקות התלמידות בהתנדבות, בנתינה ובחיזוק הקשר לארץ ולתולדותיה. לפני תשע שנים ביקשה ממני אחת המחנכות, ברכה תור ממצפה נטופה, להצטרף ל"מסעליזה" - מסע

בית שאן

תחנת הרכבת: המועצה לשימור, בשיתוף עיריית בית שאן ורשות הניקוז הירדן הדרומי, יזמה הכנת פרוגרמה להחייאת המתחם ההיסטורי של תחנת בית שאן. יש לציין כי בתכנון בפועל של רכבת ישראל לא הייתה התייחסות ראויה למתחם ההיסטורי, והתכנון התמקד רק בתכנון התחנה החדשה של בית שאן. הפרוגרמה נערכה על ידי משרד "מעשה שימור", ועיקרה המצאת ייעודים למבנים השונים בהתאם לגודלם ולחשיבותם (מרכז מבקרים, בתי קפה, מרכז לרכיבת אופניים וכו'). המתחם כולו, על כל מרכיביו, ישומר בעתיד הקרוב לרמה של ייצוב והסרת סכנת התמוטטות, אך הפרוגרמה מקדמת גם את החייאתם של המבנים ההיסטוריים לטובת הציבור.

הגלובע ועמק יזרעאל

בית אתקין, גבע: בתקופה האחרונה הוחלט בקיבוץ גבע להרוס חלק מבית אתקין, ככל הנראה בשל מצבו הרעוע. הבית נבנה לזכרו של אהרון אתקין, שנהרג בעלותו על מוקש בעמק בית שאן יחד עם חיים שטורמן וד"ר דוד מוסינזון ב-1938. בדומה לבית שהוקם לזכרו של שטורמן, גם למבנה לזכרו של אתקין היה ייעוד חינוכי - לימודי טבע ומורשת האזור.

האדריכל שמואל ביקלס תכנן את המבנה ב-1942, והאדריכלית אביטל אפרת, חוקרת ביקלס, כתבה עליו: "בצילום משנות הארבעים נראה המבנה כמופת של תכנון אצילי וצנוע: קירותיו לבנים וגבוהים, הפתחים קצובים ובקיר הדרומי יש חלון-מרפסת מרובע המעניק למבנה את ייחודו. בקומת הכניסה פרגולה מעודנת של עמודי בטון, ועל הדשא בחזית משחקים ילדי המשק במדשאה מטופחת". כיום מצבו של המבנה מעורער מאוד, והמועצה לשימור ביקשה מהקיבוץ לערוך בדיקה הנדסית נרחבת כדי להבין מה הפעולות הנדרשות ליצובו לפני קבלת החלטה על עתידו. בימים אלה נערך הסקר ההנדסי.

תחנת הרכבת עין חרוד/כפר יחזקאל: התחנה כוללת מבנה מלבני סיליקט ומבנה אבן ששימש את פועלי המסילה - המסילאים. שני המבנים משוקמים בימים אלה על ידי המועצה לשימור לרמה של ייצוב, הסרת סכנה ומניעת המשך הבלייה בטווח הקרוב. בעתיד, ביוזמה של רשות ניקוז הירדן הדרומי, תוכן תכנית להשמש מבנה המסילאים לטובת הרשות והציבור.

תכנית תל יוסף: בעקבות התערבות המועצה לשימור והתנגדותה לתכנית שהוגשה לוועדות הבנייה - הוכנסו בתכנית שינויים רבים בדגש של שימור, כראוי לאחד מהקיבוצים החשובים מבחינה היסטורית ואדריכלית. בתהליך

ההתנגדות יזמה המועצה לשימור מסמך מנחה לתפיסת השימור בקיבוצים, לאור תכניות הפיתוח הרבות שיש בהם בשנים האחרונות. המסמך, שנכתב על ידי האדריכלים שמואל גרואג וליילך הראל, מתייחס לתל יוסף, אך הוא כולל קווים כלליים ויכול לשמש כמסמך מנחה לשימור בקיבוצים. מסקנותיו העיקריות הן שיש להתייחס לקיבוצים כמרקמי שימור, ולא להסתפק בסימון כמה מונומנטים בלבד. אופיים של רוב הקיבוצים אינו נובע רק מייחודם של כמה מבנים, אלא מהאלמנטים הנופיים וממרכיבים נוספים, כגון מערכת הדרכים והשבילים, היחס בין הפרטי לציבורי, ועוד.

התנגדות נוספת לרוב התכניות המוצעות כיום

הרעות, שימחיש את סיפורי הקרבות על מצודת הטגארט. באוקטובר, בשלב החפירות להכנסת תשתיות חדשות, נתגלו ראשי קירות בטון של מאגר מים, הצמודים לקיר המצודה. תגלית זאת מצטרפת לתגליות נוספות של מאגרים ומערכות מים במצודות הבריטיות. המועצה לשימור תיזום שימוש פונקציונלי במאגר בתחום התשתיות של המוזיאון החדש, ולצד זאת הוא יוצג כנדבך נוסף המלמד על המצודה עצמה.

עמק הירדן

חצר כנרת: המועצה לשימור הכינה פרוגרמה ראשונית של האתר (על ידי המשרדים "מעשה שימור" ו"פשוט עסקים") עבור הוועדה הממשלתית של פרויקט המורשת. מוצגים בה ניתוח ובסיס שדרוג לתכנית החינוכית של האתר, וכן היבטים אדריכליים של כל אחד מהמרכיבים האדריכליים המקוריים שבחצר, המלצות לשימורם ושחזורם והצעת ייעוד.

תחנת רכבת צמח: החלו

עבודות ההצלה בבית המכס של התחנה, כחלק מהפרויקט המתמשך לשיקומה לטובת הרחבת מכללת כנרת.

עמק המעינות

גשר: באתר גשר הישנה הושלם שיחזור קירות הבוץ של בית הילדים, ובימים אלה מתחילים לבנות את גג הרעפים.

צפת: המועצה לשימור שיקמה את אנדרטת

בן יוסף שבכביש ראש פינה-צפת, במסגרת פרויקט של הרשות לפיתוח הנגב והגליל.

פרויקט שדרוג האתרים

המועצה לשימור ניהלה לאחרונה פרויקט ממשלתי ארצי לשדרוג אתרי מורשת. במסגרת זו זכו אתרים רבים בצפון לטיפול שנועד להעצים את חוויית הביקור בהם. לדוגמה, בבית שטורמן הסתיימו עבודות השדרוג באולמות פנימיים ובחצר המוזיאון; במשכן לאמנות בעין חרוד, אחד מהמבנים האדריכליים החשובים בישראל, שודרגו קירות וטרסות של אחת מהחצרות הפנימיות; בכפר גלעדי הוכנסו סרט ואמצעי הקרנה לבית הראשונים, וכן שודרגו בית אוסישקין בן, אחוזת דוברובין ביסוד המעלה (שיפוץ ריהוט עתיק ותערוכת "דרך הלחם"), ואתר חומה ומגדל בעמק המעינות.

שילוט

בדגניה ב' הושלם פרויקט נרחב של שילוט אתרים לשימור בקיבוץ. שלט הנצחה למושב "נחלים" הותקן לקראת טקס של בני היישוב באתר (כיום קיבוץ הגושרים).

בית הספר המנדטורי בשדות יראון

נובעת מהסטנדרטיזציה התחבורתית - התקנים ה"מולבשים" כיום על המרקמים הקיבוציים. מדובר בעיקר בכבישים חדשים או בהרחבת אלה הקיימים, בצורה הפוגעת הערכתנו קשות במהות הארכיטקטונית של מרכזי הקיבוצים.

הגליל העליון

איילת השחר: הסתיים תיק התיעוד לקראת תכנון לשיקום מגדל המים, אחד המגדלים המיוחדים והיפים מבחינה אדריכלית בהתיישבות העובדת.

יראון: ב"הגלילה" האחרון התפרסמה כתבתו של פרדי כהנא על מבנה בית הספר המנדטורי בקיבוץ בית העמק. פרדי שאל האם יש עוד מבנים כאלה, וחברים מיראון מסרו לי את התצלום המופיע כאן, של מבנה בשדות הקרובים לקיבוץ שאף הוא היה בית-ספר שבנו הבריטים לאוכלוסיית האזור הערבית. אנו מנסים לעזור לקיבוץ לשמר.

מבואות חרמון

מצודת כח: כידוע, אחרי שנים ארוכות של חסמים בירוקרטים החלה בניית "מוזיאון

אפשר לטעות ולחשוב שחמת גדר הוא אתר נופש, אך בפועל הוא מחלבה לכספי התיירים ומשלמי המיסים. על כל הגורמים המעורבים לבחון מחדש את חוזה החכירה של מפעיליו ואת המשך ההתקשרות עמם

חמת גדר הוא אחד מעשרת האתרים המתוירים ביותר בישראל, אך הזנחת נכסי העבר בתחומו היא אחד מהפשעים החמורים בתחום השימור בישראל. באתר מבקרים מדי שנה כחצי מיליון נופשים, שכל אחד מהם מותיר בקופתו כשמונים שקלים דמי כניסה ומאות שקלים נוספים במזנון, במסעדה ובספא. לא ברור היכן מושקעים רווחי האתר, המוכר ומופעל על ידי ארבעת הקיבוצים הסמוכים לו: מבוא חמה, כפר חרוב, אפיק ומיצר. בשטח האתר, המשתרע על פני כ-150 דונם, ניצבים כמה מבנים המספרים את סיפורו לאורך 2,000 שנה, אך בביקור שערכתי בו לאחרונה מצאתי שבמתחמים ההיסטוריים שבו אין כל השקעה, והם מוזנחים, מתפרקים ומתפוררים.

הבריכות עצמן מעוצבות אמנם כמו באתרים העלובים ביותר והרצפה חלקלקה ודביקה - אך זו בעיה שעל משרד הבריאות להתמודד עמה. לעומת זאת - הזנחת השרידים ההיסטוריים על ידי מפעילי האתר ואוזלת היד של המדינה למולה הן בעיות שיש לדרוש את פתרונן המיידי. הנה כמה דוגמאות:

◆ בניין המסגד של הכפר אל-חמא, מהמבנים המרשימים ביותר בצפון הארץ, ניצב שלם במרכז האתר. הצריח היפה המתנוסס לגובה של חמישה-עשר מטרים משקיף על המתרחצים, והמבנה עצמו סגור ונעול. חלונותיו עם פיתוחי העץ המפוארים, מעקות הפרזול בדלתות ומדרגות הכניסה נשארו שלמים, רק המתפללים לא כאן. עד לפני זמן קצר שימש המסגד כמחסן ומזבלה של הנהלת האתר, ופנייתו למנהל מקרקעי ישראל העלתה כי זו פלשה אליו, וכי הוא אינו כלול בחוזה החכירה (החלטה 845). בהוראת המנהל פונה המסגד מהפסולת.

◆ "מלון מרפא" - שפעל במקום משנות הארבעים, היה פרויקט ייחודי בבעלות יהודית-ערבית. מבניו, הבנויים מאבן בזלת שחורה ובעלי גגות מקומרים, מצויים בשלבים שונים של התפוררות והרס. רק אחד מהם עודו שלם ומשמש להארח, בעיקר של נהגי האוטובוסים המובילים לכאן תיירים.

◆ חמת מוזכרת בספר יהושע כאחת מערי הגבול המזרחי של שבט נפתלי, וזכרת כמה פעמים גם בתלמוד. בתלמוד הירושלמי מסופר על רבי יהודה הנשיא שנהג לבקר בה עם תלמידיו ומשפחתו. בית הכנסת שנחשף כאן, ששירת את באי המרחצאות, הוא עדות לחיים היהודים שהתקיימו במקום

במאה הרביעית לספירה. רצפת הפסיפס המפוארת, שנחשפה ב-1932, נעקרה ממקומה ומוצגת כיום בכניסה לבית המשפט העליון בירושלים. ♦ אתרי המרחצאות הרומיים הוקמו כחלק מקומפלקס ענק שכלל גם מבני דת, מגורים ותיאטרון בן 2,000 מושבים. האתר המגודר סגור היום למבקרים ולא ניתן לרדת אליו. שלט ההסברה בעמדה שממנה אפשר להשקיף על האתר מחוק והרוס.

◆ מחוץ לשטח האתר ניצבת תחנת רכבת אל-חמא, שהוקמה ב-1904 כחלק ממסילת הרכבת החיג'אזית. מבנה התחנה המפואר משמש היום כמחסן לפועלי בריכות הדגים הסמוכות. באתר ובסביבתו הקרובה יש עוד שרידים כמו עמדות הגנה מבטון, המעידים על המאבקים שהתחוללו במקום בין צבאות שונים במהלך המאה העשרים. כולם בעלי ערכי מורשת, אך בהיעדר שילוט אין כל מודעות אליהם והם הולכים ומתפוררים, הופכים למחסנים או נעלמים.

בתחילת השנה הנוכחית הגישה הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה במחוז צפון כתב אישום נגד מנהלי האתר בגין עבירות על חוק התכנון והבנייה בהיקף של כמעט 25 אלף מ"ר. בשיחה עם מנכ"ל האתר נטען כי אישורי הבנייה מתעכבים בוועדות הבניה וצפויים להגיע... אפשר לטעות ולחשוב שחמת גדר הוא אתר נופש, אך בפועל הוא מחלבה לכספי התיירים ומשלמי המיסים. על מנהל מקרקעי ישראל, רשות העתיקות, משרד הבריאות והמועצה לשימור אתרים לבחון מחדש את חוזה החכירה של המפעילים ואת המשך ההתקשרות עמם.

מיכאל יעקבסון הוא אדריכל הכותב בבלוג "חלון אחורי" ובאתר Xnet מבית ידיעות אחרונות.

המבנה היה כל כולו מובלעת תרבותית צרפתית בתוך הגולן הסורי. פרטי החלונות והדלתות, חדרי השירותים, ההסקה המרכזית, רמת התאורה והתקרות הגבוהות - כל אלה משדרים תרבות ועידון ברמה אירופית, לצד עוצמה של מבנה שלטוני

בית המכס והאורווה שלידו

זר, אבל גם את תרבותו של השולט, שאף היא זרה לתרבות המקומית. לפי הידוע נבנה המתחם בסוף שנות העשרים, כחמש שנים לאחר שגבולות המנדט הצרפתי בסוריה הוסכמו ויוצבו. ידוע כי השלטון הצרפתי נטה לאישי תפקידים באנשיו שלו - צרפתים מקוריים, ולא השתמש במקומיים כמו שנהגו הבריטים בארץ. מבנה בית המכס היה אמור לשמש צרפתים, ועל כן היה כל כולו מובלעת תרבותית צרפתית בתוך הגולן הסורי. סידורי הנוחות - פרטי החלונות והדלתות, חדרי השירותים, ההסקה המרכזית שבקירות, רמת התאורה, התקרות הגבוהות - כל אלה משדרים תרבות ועידון ברמה אירופית, לצד פאר יחסי ועוצמה הראויים למבנה שלטוני.

מבחינה סגנונית נושא הבניין כמה מאפיינים מובהקים של המודרניזם האירופי משנות העשרים והשלושים: קרניזים בגגות ומעל ומתחת לחלונות, חדר מדרגות מעוצב עם חלונות אנכיים לצד אשנבים עגולים וקרניזים דקורטיביים, מרפסות מעוגלות וחלונות רחבים ואירופיים. זהות מתכנן המבנה ופרטים על תקופת היבנותו עדיין חסרים.

אין לנו דוגמאות רבות של בנייה בסגנון זה באותן שנים בצרפת. הדוגמאות המוכרות לנו של מבנים צרפתיים מאותה תקופה, בירושלים למשל, הן של מבנים קלאסיים הרבה יותר. אם נשווה אותם למבני שלטון בריטיים כדוגמת משטרת הטגארט, הרי שהמבנים הבריטיים, לצד היותם מודרניים ובעלי עוצמה שלטונית, היו צנועים ופוריטניים בהרבה, אפשר אף לומר גבריים יותר. אין בכך פלא, שכן הבדלי המנטליות בין הצרפתים לבריטים ניכרים כבר בהשוואת ארמון ורסאי על כל מנעמיו לארמון ווינדזור, לדוגמה.

מבני בית המכס מילאו ב-1941, כשהאזור היה בשלטון וישי ועמד בפני כיבוש בריטי, תפקיד של מוצב צבאי. במלחמת העצמאות התמקמה במתחם המפקדה הסורית, כשמטרתה ניתוק אצבע הגליל מהגליל היהודי. כדי לשבש את פעילותה הותקף המקום בראשית המלחמה והוסבו לו נזקים כבדים, אך זה לא מנע הצלחה יחסית של הסורים בקרבות האזור. עד 1967 הם לא השתמשו בבית המכס כמפקדה ראשית, אלא שילבו אותו במערך הצבאי הצפוף שנבנה בקרבת הגבול.

ב-1967 נכבש המקום ואף הופצץ מן האוויר, בהפצצה שנוקיה נראים גם היום במבנה המרכזי. מאז הוא עומד נטוש, ומצבו הנוכחי משקף כמעט חמישים שנה של עזובה. לתיעודו, הנערך בימים אלה, יש סיבות טובות: הפיכתו המתוכננת למלון בוטיק, באמצעות שימור המבנים הקיימים והוספת מבנים חדשים.

בצלאל רינות מנהל את משרד האדריכלות "בראשית" בעין הנצי"ב, וחבר מערכת "הגלילה".

בחדש דצמבר 1973, באמצעו של שירות מילואים ארוך שסופו טרם נראה באופק, היינו בקוניטרה המושלגת. הסוללה שלנו הייתה כולה בחופשת שבוע ראשונה לאחר המלחמה, ואנו נותרנו במקום כצוות כוננות. לא היה לנו עודף תעסוקה, ואת זמננו הפנוי בילינו בצפייה בטלוויזיה הסורית, בהכנת טוסטים על התנור ובשיטוט ברחובות העיר העזובה. התרשמנו מהעיר הזרה והמוזרה, ואני זוכר ממנה במיוחד את בית הקולנוע. למרות שהמבנים היו נטושים וחרבים למחצה ניסינו להגדיר את הסגנון האדריכלי המקומי, וטבענו אז את הביטוי "באוהאוס סורי". כמה ימים לאחר מכן, עדיין בשלג עמוק, כבר פילסתי (תרתי משמע) את דרכי מערבה, אל צומת מחניים ומשם דרומה - הביתה, לשמש החורף החמימה של העמק.

לאחרונה שוב עשיתי את דרכי למפגש מחודש עם הדרך ההיא, הפעם בכיוון הפוך וללא שלג. כחמישה קילומטרים ממזרח לגשר בנות יעקב - בסוף העלייה המפותלת אל הרמה - מתיישרת הדרך ופונה מזרחה. במפגש עם הכביש הפונה דרומה אל הירדן ההררי אנו נתקלים במתחם ובו שלושה מבנים שאינם שייכים לנוף המקומי, מטיחים בטיח מצהיב וחזותם הכללית מזכירה אולי משהו, אבל משהו ששייך למקום אחר לחלוטין.

המתחם, הידוע בשם "בית המכס העליון", אינו ממוקם על הגבול הבינלאומי בין ארץ-ישראל לסוריה, אלא עמוק יותר בתוך הטריטוריה הסורית, באותה נקודה שבה הכביש העולה מהירדן מתיישר ומכוון עצמו אל עיר המחוז שנשכחה. משם, בנסיעה של עוד כשעה, אתה בדמשק.

במבט מקרוב מתעצמת תחושת הזרות והחרגות שמשדרים המבנים. לו פגשנו בבתים כאלה ברחובות הישנים של תל אביב או חיפה הם היו משתלבים שם להפליא. אפילו הגדר הנמוכה ועמודיה הבולטים מזכירה גדרות דומות באותן שכונות ותיקות. אלא ששם מדובר ברחובה של עיר, וכאן מוקפים המבנים בכמה חושות מבזלת שמעבר להן שדות לא-מעובדים, חורשות, ומדרונות ירוקים המשתפלים מערבה אל אפיק הירדן. תחילה נראים המבנים כמו בתי ה"באוהאוס" הנפוצים בערים הגדולות ומצויים גם בערי שדה ותיקות, במושבות ובקיבוצים. אך בכניסה אליהם ניכרים ההבדלים: החדרים גבוהים בהרבה מהמקובל אף בשנים אלה, ובהתאם לכך גם המסדרונות נישאים ודלתות החדרים מונומנטליות בגובהן. הקירות, שעוביים חמישים ס"מ, מעצימים את התחושה שנעשה כאן ניסיון לבנות מבנה שישדר מכובדות ופאר - ולא בכדי: הוא מייצג שלטון, ובמקרה זה שלטון אירופי, צרפתי ליתר דיוק. היה עליו למלא תפקיד כפול: לייצג שלטון

בית המכס

בבית הקברות הפרוטסטנטי בנצרת נערך באוקטובר טקס הסרת הלוח משלוש מצבות חדשות שהונחו על קבריהם הישנים של ג'ון לוידל, ג'וזף פורוויס ואדוארד דיוויס - השוטרים הבריטים הראשונים שנהרגו בארץ

קבורת שלושת השוטרים ב-1923

סביב המצבות מצאנו אדמת חמרה, שהבריטים הביאו מאזור נתניה כדי לגדל ורדים ליד הקברים. אגודת ותיקי המשטרה הבריטית מימנה הקמת מצבות חדשות לשלושת הקברים הללו ולשני קברים נוספים בבית הקברות בנצרת, של שוטרים שמתו ב-1935.

לשוטרים הבריטים שנשלחו למשימות מחוץ לארצם אסור היה להתחתן, כדי שלא יהיו עסוקים בדאגה למשפחתם. למרות זאת גילינו שדווקא דיוויס, הצעיר מבין השלושה, שהיה בן עשרים בלבד, הספיק להתחתן בחשאי לפני הצבתו בארץ והותיר אחריו באנגליה אשה וילד.

סמל אנטוני ריי ממשטרת לנקשייר ייצג את משטרת אנגליה ואת אגודת ותיקי משטרת פלסטינה בטקס, ובא אליו במיוחד מאנגליה. הוא עוסק בהנצחת שוטרים

בריטים שנפלו במלחי תפקידם, וגילה שלא פחות מ-350 מהם נהרגו בזמן שירותם במשטרת המנדט - "כולם נשארו פה באדמה שלכם", כדבריו. לאחר תפילה קצרה ודקת דומייה הוא דיבר בקיצור על החשיבות של הנצחת הנופלים ועל אמונתו בעתיד האזור. בטקס השתתפו גם ראש עיריית נצרת, ראמזי ג'ראסי, נציג שגרירות

בריטניה פיליפ סטארק, נציג שגרירות ארה"ב ניל פייג', הכומר אמעד דיאביס, נציגי משטרת ישראל וחבורה של חובבי היסטוריה מקומית.

מיכאל גוטשלק הוא מורה דרך וחובב היסטוריה העוסק בפיתוח תעלומות היסטוריות בצפון הארץ.

ב-1922 הגיע לארץ כוח משטרת בריטי ראשון של שוטרים ששירתו לפני כן באירלנד ונחשבו למנוסים בהתמודדות עם אלימות. היחידה שהקימו נקראה "בריטיש ג'נדרמרי", או בקיצור BG, ועם השנים הפכה ל"פלסטיין פוליס" (PP). ביוני 1923 יצא הנציב העליון, סר הרברט סמואל, לסיור בצפון הארץ, מלווה במשמר של עשרה שוטרים מתחנת נצרת. הפמליה ביקרה במטולה בשעות אחר הצהריים, וכתב העיתון "דואר היום" דיווח על הביקור: "ההתלהבות במטולה גדולה עד למאוד ואיכריה ופועליה מאושרים שזכו ליום הגדול הזה, המבטיח להם את חיבורם לארץ ישראל...".

בתום הביקור הורה סמואל לשוטרים לחזור לראש פינה, כי לא היה להם מקום לינה במטולה. הם יצאו לדרך, וכשהגיעו לאזור יסוד המעלה תעו ונקלעו למארב של שודדים בדואים מלבנון. מכוניתם הראשונה נפגעה מ-21 קליעים, והשנייה מתשעה. דיוויס ולוידל נהרגו במקום, ופורוויס נפצע אנושות. לאחר קרב יריות נסוגו התוקפים, והשוטרים שלא נפגעו פינו את פורוויס ליסוד המעלה ומשם לבית החולים בנצרת, שם מת. בעיתונות התקופה דווח לאחר מכן כי שיתוף פעולה מהיר ונדיר בין הבריטים לצרפתים, ששלטו בלבנון, הביא להריגת ראש הכנופיה וללכידת ארבעה מהשודדים, שנתלו בבית הכלא בעכו כעבור כמה ימים.

שלושת השוטרים הובאו לקבורה, אבל ב-89 השנים שחלפו מאז לא ידע איש היכן נקברו. במשך הזמן נהרגו עוד שוטרים בריטים בארץ והוקמו בתי עלמין בעבורם, אך שלושת ההרוגים הראשונים נשכחו. מי שנזכר בהם לפני כמה שנים היה מרטין היגינס, בנו של שוטר מ"פלסטיין פוליס", היסטוריון חובב ופעיל באגודת השוטרים ששירתו בכוח זה. הוא מצא בעיזבונו של אביו תצלום מטקס ההלוויה הנשכח, וגייס לעניין את ד"ר נורברט שווקה, שקבע מיד ש"אם אנחנו מחפשים בריטים בנצרת, הם צריכים להיות בבית הקברות הפרוטסטנטי".

בעזרת מצבה גדולה אחת הנראית בתצלום ונותרה במקומה עד היום, אותר מיקום הקברים. שווקה מצא שלושה קברים מוזנחים, וחפירה קצרה אישרה שאלה גופות השוטרים.

"ילדים כבני חמש היינו כאשר טיילנו לגבעת דר-טאויל ... פתאום אמרה רבקה הגנת: ילדים הסתכלו על העמק. הפניתי את ראשי וראיתי את כל העמק מכוסה ערפל לבן סמיך, ורק בית הקומתיים שט בתוך הערפל כאונית משחית ענקית, המפלסת דרכה בינות לקרחוני הקוטב, בבטחה, באומץ, בגבהות ועוצמה" (מתוך ספרו של רפי רוזן "בית הקומתיים נושם")

הייתה באמצעות סולם ברזל מתקפל, כדי למנוע מהילדים לעלות.

במאורעות תרצ"ו-תרצ"ט פעלה על הגג נקודת איתות מרכזית שהעבירה ידיעות לרוב פינות העמק. בימי מלחמת השחרור הפך בית הקומתיים לעמדת הגנה מול התקפות קאוקג'. על גגו התמקם יצחק שדה עם מפקדתו, ומשם הוא פיקד על המערכה.

בימים שקדמו להגעת מי "מקורות" לשריד הוצב על גג הבית מוט שבאמצעותו היו מאותתים לשואב המים שבשדה, ליד הבאר, מה המצב במגדל המים: כשהמוט הורם היה זה אות

ההחלטה לבנות בית-ביטחון בשריד נולדה בעצם ימי מאורעות תרפ"ט. כשפרצו המאורעות באוגוסט 1929 הוצבו כל אנשי המשק בתפקידי שמירה, ומפאת חסרונם של מחסה בטוח פונו הנשים והילדים מהקיבוץ. ביומן שכתבה צילה רוזנצווייג (רוזן) לשני בניה, אפרים ורפאל, היא מספרת לרפי התינוק: "ביום שלישי בערב לפני שהירח עלה העבירו את הנשים והילדים לנהלל. היה חושך מוחלט. עד פינסק [גבת] נסענו דרך השדות. שתי מכוניות לפנינו היה שומר חמוש. בנהלל חיינו אצל משפחות

לכך שהברכה מלאה ואפשר להפסיק לשאוב, וכשהמוט הורד היה זה סימן להמשיך בשאיבה. ברבות השנים שינה בית הקומתיים את ייעודו והפך למתפרה ול"קומונה". בספרו "בית הקומתיים נושם" כתב רפי רוזן: "... הייתי מגיע לשם מדי פעם לקחת חבילה או למדוד מעיל, אך אף פעם לא קשרתי בינו לבין בית הקומתיים, בית ילדותנו, שבו נתלו בלילות שחורים חלומותינו על אלומת האור של הזרקור שהיתה עוברת מילד לילד, מלטפת, מנחמת, מרגיעה...".

לאחרונה חזר בית הקומתיים למלא את ייעודו המקורי, כשבקומתו התחתונה נפתח גן ילדים. למעלה נותרה המתפרה. מאחוריו, היכן שפעם ניצבו אורות הפרדות ולאחר מכן ארגז החול עם שיח השעוניות, הכשירו גן משחקים לילדי הגן.

אילת קרוא משריד עובדת בארכיון הקיבוץ ועוסקת בכתיבת סיפורי חיים.

ליד בהמות? התנהלה חליפת מכתבים ערה בין הקיבוץ למחלקה להתיישבות של הסוכנות היהודית, בדרישה לממן את הזנת האורווה ממקומה. בד בבד דרש ד"ר רדובנסקי, רופא קופת חולים בגוש נהלל, מהקיבוץ "להוריד מעל יד הבית החדש, בית התינוקות, את האורווה, שמציאותה מתנגד לכל חוקי ההיגיינה ...". בסופו של דבר הוזזה האורווה ואת מקומה תפס ארגז חול לילדים עם סככה שעליה מטפס צמח שעוניות. בכל אחת מקומות הבית היו חמישה חדרים בגדלים שונים, חדר שירותים ומקלחת. החדר הצפוני היה גדול משאר החדרים ושימש גן-ילדים ומקום בילוי. מאחר שחשמל טרם היה, נקבעו חלונות רחבים מאוד לאפשר את כניסת אור השמש. פרוזדור צר ופתוח, הפונה למזרח, נמתח לאורך כל קומה ובו דלתות הכניסה לחדרים. על הגג היה מעקה עם חרכי ירי לרובים והגישה אליו

פרטיות (אנן, אתה ואפרים היינו אצל יונה הורביץ). נשארנו בנהלל שבוע וחצי. אי השקט עדיין נמשך ...".

באותו קיץ השומשומין לא נקטפו בזמנם ונשפכו. בהשתדלות הקונסול הצ'כוסלובקי, שבשריד חיו רבים מנתיניו, סודר לשריד קו טלפון והסוכנות אישרה בניית בית-ביטחון בן קומתיים. בראשית 1930 החלה בניית הבית, שהוגדר בחוזה בין שריד למועצת פועלי חיפה, שקיבלה על עצמה להוציא את הפרויקט לפועל, כ"בית ילדים של שתי קומות". העבודה נעשתה על ידי קבוצת הבנייה של שריד. כיאה לבית-ביטחון הוא נבנה מברזל ובטון. מדוע הוחלט על שתי קומות? אולי כדי להעניק לו "גבהות ועוצמה" – מגג הבית הייתה תצפית טובה על כל האזור.

בינואר 1931 הושלם המבנה, אך כיוון שבסמוך לו ניצבה אורוות הפרדות ו"איך ניתן לשכן ילדים

ממדף הספרים שלי

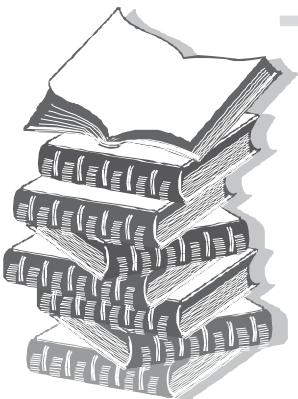
בני מוריס, מדינה אחת, שתי מדינות ישראל ופלסטין. תרגום: יעקב ויורם שרת, הוצאת עם עובד, 2012

בני מוריס, היסטוריון ישראלי שכתב כמה ספרים על הבעיה הפלסטינית, מלחמות ישראל, תולדות הסכסוך הציוני-ערבי ועוד, לא היה תמיד מקובל על הקהל הישראלי. עמדותיו שנויות במחלוקת, גם כשהוא משנה אותן באופן קיצוני, כפי שקרה לאחרונה.

הספר הנוכחי עוסק בתחילת המאה העשרים, על רקע הצהרת בלפור ועליית הציונות, וסוקר נושאים כמו התארגנויות יהודיות וערביות, רצונם של שני הצדדים במדינה עצמאית וריבונית בשטח ארץ ישראל, ובעיות נוספות שאפיינו את התקופה הסוערת ההיא.

רוב הספר הוא תיאור היסטורי של מה שקרה בארץ במאה השנים האחרונות, כולל הוועדות הבריטיות השונות שדנו בעתידה, וניתוח של עמדות הערבים - מוצהרות וחסינות - ביחס לפתרון בעיית שני העמים. יש בספר הרבה גילויים חדשים ומעניינים והוא מרוכז ותמציתי, אך למרות קריאותו הוא קשה מאוד מצד תוכנו: חוסר הנכונות לפשרה, הניסיונות לחיסול פיזי של היישוב היהודי, ההגליה בכוח של האוכלוסייה הערבית – כל אלה נכללו בוויכוח הציבורי ביישוב ובעולם. מוריס מפרט את קורות אורחי הארץ הערבים ומתאר קו המתחיל בפעולות המופתי הירושלמי בימי המאורעות, ממשיך בדיונים על החזרת הפליטים הערבים ומסתיים באינתיפאדות הערביות.

הספר מציג תזה שחלק גדול מיהודי הארץ מקבל, כנראה, ולכן חשוב לקרוא בו קריאה מעמיקה וביקורתית. בכל מקרה אפשר ללמוד ממנו הרבה יוני גדעוני

כולל ווהלין בטבריה, כי בניית בית הכנסת של העדה האשכנזית נמצאת בעיצומה, ואילו בית הכנסת של העדה הספרדית עומד בפני השלמתו. לדבריו כלל האגף הספרדי במתחם הקבר בית-כנסת, בית-מדרש, ספרייה ובית-תבשיל. במקום הקדוש שוכנו משמרות מתחלפות של תריסר תלמידי חכמים, ש"י...ישבו להגות בתורת ה' יומם ולילה ואיש במשמרו על משמרתו יעמוד שבעת הימים ולא יבוא בעיר ויעבור עליו מה וישימוה לחוק בקיץ ובחורף יהיה". ביוזמת האדמו"ר מסלונים ונשיא כולל ריסיין, הרב שמואל וינברג, נוסדה ב-1900 ישיבת "אור תורה" באגף האשכנזי של קבר הרמב"ה, והיא התקיימה בו מאז ברציפות. כשנתיים לאחר הקמתה החלו להתפרסם ידיעות על התפתחותה, ודווח כי "...יותר מעשרים אברכים מכל הכוללות ... הוגים שם בתורת ה' יומם ולילה ויושבים שם לבדם כל ימי השבוע ... מלבד יום שבת ק[ו]דש אשר יב[ו]או לביתם העירה...". הקמת מוסדות התורה והחסד בקבר הרמב"ה משלהי שנות השישים והניסיונות להקמת מוסדות דומים בחלקת קבר הרמב"ה באמצע שנות השמונים של המאה התשע-עשרה היו הסנונית הראשונה להתיישבות מחוץ לחומת טבריה, אך במחקר עדיין מקובל לזהות את "היציאה מן החומות" בבניית בית הנזירות האיטלקי (1908) או בהקמת שלוש החוות החקלאיות של יק"א (1911). במקביל לצפת ולטבריה נעשו גם בירושלים פעולות להיאחזות בקבר שמעון הצדיק ובקבר רחל אמנו, שאף בהן עלתה היוזמה להקמת מוסדות תורה וחסד. בשנים האחרונות נתקלתי בחידוש תופעה התיישבותית זו גם בקברי צדיקים נוספים ברחבי הארץ. כך, למשל, הוקמה ישיבת אברכים במערת חוני המעגל הסמוכה לחצור הגלילית. מכאן, שעלינו להכיר בקיומו של דגם התיישבותי ישן-חדש זה ולהסב את תשומת לבנו לחקירתו ושימורו.

ד"ר דותן גורן הוא עמית מחקר בקתדרה ללימודי תולדות הק"ל ומפעלה באוניברסיטת בר-אילן, וחוקר את המאמצים היהודיים לקניית אחיזה במקומות הקדושים בארץ-ישראל בעת החדשה.

מהמחצית השנייה של המאה התשע-עשרה החלו בני "היישוב הישן" לפעול במישור הרעיוני והמעשי להקמת מוסדות תורה וחסד, כדי לרכוש זריסת רגל יהודית במקומות הקדושים שבארבע ערי הקודש ובמרחב הכפרי שסביבן. בתהליך זה התפתח דגם התיישבותי המותאם למסורת, למנהגים ולחיים ברוח ישראל סבא, שקדם לדגמי ההתיישבות היהודית הידועים בארץ מהעת החדשה. דגם זה מתקיים באתרי קודש נוספים גם בימינו, ושרידיו ראויים להיכלל בתכנית השימור של אתרי המורשת הלאומית

בשלהי שנות החמישים של המאה התשע-עשרה תרמו יהודים מערביים מצפת לפיתוח קבר רבי שמעון בר יוחאי (רשב"י) במירון. שד"רים מטעם העדה הספרדית בצפת, האמונה על ההקדש, נשלחו למגרב ואספו תרומות להקמת חדרי האירוח שנבנו מעל הציון, ולאחזקתם. גם בני משפחת ששון מבומבי תרמו למטרה זו. שמש ספרדי התגורר בקביעות במתחם הקבר, ובימות השבוע הצטרפו אליו חכמים מצפת ששקדו על לימודי קודש. אברהם רוזאניס סיפר ב"המגיד" ב-12.2.1868: "...שכל ימי השנה יושב פה מירון שמש יהודי וגם שומר גוי לשמור את הבנין וכל אשר בו. ומידי בואם החכמים ללמוד ... למעלה פעמים בשבוע יותן ארוחתם מקופת הכוללות וכל מחסוריהם ימלאו ע"י השמש הנז" [הנזכר]...".

על פי המסורת פעל בית מדרש במירון בעת הקמת מבנה הקבר על הציון במאה השש-עשרה, אך ניתן לשער שאת ישיבת "זהר הרקיע" במירון הקימו בני העדה הספרדית מצפת במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. בשלהי אותה מאה התעוררו גם בני העדה האשכנזית בעיר וביקשו להיאחז במקום הקדוש. לשם כך הוקם ב-1898 בצמוד למתחם הקבר מושב זקנים, ובראשית המאה העשרים הורחבה פעילות המוסד גם ליישוב אוכלוסייה צעירה במירון באמצעות הקמת ישיבת בר-יוחאי. כפי שסיפרתי בעבר ב"הגלילה", הבניין ההיסטורי משמש כיום את ישיבת בר-יוחאי של בני עקיבא.

ברצונם להידמות לאחיהם בצפת פעלו יהודי טבריה להיאחז בקבר רבי מאיר בעל הנס (רמב"ה) שליד חמי טבריה. באמצע שנות השישים של המאה התשע-עשרה נרכשה חלקת הקבר במשותף על ידי העדה הספרדית והעדה האשכנזית בעיר, ונערכה הגרלה לחלוקת השטח ביניהן לשם הקמת בתי מדרש כאשר ציון הרמב"ה נותר בתווך בבעלות משותפת. ב-1867 החלה כוללות הספרדים בבניית בית-כנסת וחדרי הארחה לעולי רגל, ובמקביל יזמו בני העדה האשכנזית הקמת בית-כנסת ובית-מרגוע לחולים הבאים להתרפא בחמי טבריה. כדי להשיג מימון להמשך הבנייה הוחלט באותה שנה לקיים לראשונה את הילולת הרמב"ה, וזו התקיימה בפסח שני (י"ד באייר), בזמן שעולי הרגל להילולת הרשב"י במירון שנערכה בל"ג בעומר (י"ח באייר) שוהים בעיר. באביב 1871 בישר דוד שיפמאן, מממוני

הבית הראשון בדברת צופיה גומא

מתקופת חייו ב"גן האדום" אני זוכרת במיוחד את השלג של שנת 1950: שטיח לבן כיסה את חצר הגן ואת דברת כולה, ובלט בצבעו החום רק המגדל שבחצר, שהזדקר מתוך השלג

יתרונותיו של אירוע כזה וצעקו לפעמים "עכבר" גם כשלא היה שום עכבר בסביבה...

מתקופת חייו ב"גן האדום" אני זוכרת במיוחד את השלג של שנת 1950: שטיח לבן כיסה את חצר הגן ואת דברת כולה, ובלט בצבעו החום רק המגדל שבחצר, שהזדקר מתוך השלג. בשעת מנוחת הצהריים בנו לנו המטפלות בובת שלג בגודל אדם, עם אף מגור וכובע על הראש, לשמחת כולנו. שלושה ימים היה הכל לבן, ואני זוכרת את התרגשותם של המבוגרים שזכו בתזכורת מארצות ילדותם באירופה.

במהלך השנים שימש חלקו של הבית כספריה וחלק אחר כחדר עיון וכמועדון לחברת הילדים. מאוחר יותר נפתחו באגף זה מספרה, מכון קוסמטיקה וחנות בגדים, וכיום משמש הבית כולו כספריית מבוגרים וילדים.

צופיה גומא (ישראל), בת דברת, גדלה ב"גן האדום".

השחורות הקטנות שחיו בשדות שמסביב, והרצפה השחירה כולה. אליהן הצטרפו לא-פעם נדל, שנקרא בפינו "ארבעים רגלים", ורמשים אחרים. גם נחשים הופיעו מדי פעם, אך השמחה הגדולה ביותר נשמרה לביקורם של עכברים: לאחר כיבוי האורות, ואחרי שההורה ה"משכיב" סיים את סיפורו וחלק מהילדים כבר נרדמו - נשמעו לפתע רחשים וקולות קטנים של כרסום. מיד הושמעה ברמה הצריחה "עכבר!" ולצורך הצטרפו כל הילדים, חלקם מתוך פחד, חלקם משמחה וחלקם סתם להרבות רעש. כולם זינקו על המיטות והשולחנות במקהלה אדירה "עכבר, עכבר, עכבר". כך נמשך השאון עד שהגיעו ההורים או שומרי הלילה והחלו רודפים אחר הפולש. השמחה רבתה והשינה - רחקה. היו גם כאלה, כמובן, שניצלו את

הבית הראשון בדברת הוא "הגן האדום" שהוקם ב-1948 על ידי קבוצת הבניין של הקיבוץ בראשותו של נתן גבריאל ז"ל, שבנתה את רוב בתי היישוב הראשונים. בניגוד לשאר הבתים - בניין זה נבנה ישר על הקרקע, ללא עמודים וללא שכבת הפרדה מהאדמה, עובדה שהייתה לה משמעות רבה בזמנו.

אנו בילינו בבית זה את רוב שנות ילדותנו המוקדמת, מאחר ששימש כגן מעורב לכל הילדים בגילי ארבע עד שש. מסביב היו אז בעיקר שדות וטרם נשתלו גינות ודשאים ונבנו שבילים. ימינו בגן היו שמחים ועליזים, אך בעיקר רבתה השמחה בלילות, כשעם רדת החשכה החלו לחדור לבניין צמוד הקרקע חיות שונות: חדר השירותים, שנשאר מואר כל הלילה, התמלא בקיץ בחיפושיות

לאחרונה התקבל אישור מקצין ירדני בכיר לשיקום התחנה, שתשתלב בעתיד בפארק התיירותי-אקולוגי של "אי השלום"

ביניים במרחק הקצר שבין בית שאן לדלהמיה (ליד סכרי מפעל החשמל), ומשם המשיכה לתחנה הגדולה בצמח, שאלה הגיעו נוסעים גם בסירות וגם בדרך האוויר מטבריה. משם יכלו תושבי האזור להמשיך לדרעא ולעבור לרכבת החיג'אזית שחיברה בין דמשק למכה ומדינה, או לחזור לחיפה. לדברי עפר לוי, זו התחנה היחידה מחוץ לתל אביב שנבנתה בסגנון

הבאוהאוס, והיא מאופינת אכן בקווי מתאר פשוטים ונקיים. בעבר – כפי שמעידות התמונות – גם הייתה צבועה בלבן.

שיקום התחנה יבוצע בידי עובדים ירדנים בהשגחתה של אדריכלית השימור פארה גולדמן, המתמחת במבני באוהאוס. לאחר שימורה היא תהיה חלק ממיזם תיירותי מתוכנן שיכלול את הפיכת אגם נהריים, שהיה המאגר העיקרי למי הטורבינות במפעל החשמל, לאגם אקולוגי ולמרכז צפרות; את שיפוף מבנה הטורבינות, והקמה של מלון יוקרתי ביישוב תל אור, שבו גרו בעבר פועלי האתר. לוי מצר על כך שביתו של רוטנברג, שהיה המפואר וההדור ביותר ביישוב,

נהרס בפעולה של צה"ל במלחמת ההתשה. רוטנברג כינה את הבית ההוא "הבית הלבן", וגולדה מאירסון נפגשה בו עם האמיר עבדאללה כדי להניאו מהצטרפות למדינות שלחמו נגד ישראל ב-1948.

האתר פתוח למבקרים, והכניסה האחרונה לאי השלום היא בשעה 15.30. מומלץ לתאם מראש את הביקור בטלפונים 04-6709143 או 050-7222787.

עלי קדם ממעגן הוא עיתונאי, ומנהל השידוק של כפר הנופש מעגן.

בו, מזכיר בהקשר זה את השם שיצא לאיטיותה של הרכבת. חייל בריטי מיחידת YRE שתחזקה את המסילה עד שנת 1943, כתב גם הוא על התקרה, ואפשר לראות שם גם את שמותיו של זוג אוהבים צעירים – ישראלה דסקל, בתו של מנהל תחנת הכוח דאז אברהם דסקל, וחברה אורי ספקטור.

לאחרונה קיבל ראש המועצה האזורית עמק הירדן, יוסי ורדי, העתק ממכתב של האלוף חוסיין ראיד אל-זיוד מהצבא הירדני, המאשר את שיקום התחנה. המכתב ממוען למהנדס מונקד מהיאר, ראש ארגון "ידידי כדור הארץ" בירדן, הפועל מזה שנים - במקביל לסניף הישראלי של

הארגון ולגוף דומה ברשות הפלשתינית - לשיקום הירדן הדרומי ולהקמת מיזם תיירותי משותף. המקומון "בעמק וברמה" הביא את תרגום המכתב, בו נאמר בין היתר: "יקירי, התודות והשבח לכם על הרעיון לשיקום תחנת הרכבת באזור אל-באקורה למתכונתה הקודמת. פעולה זו, שתבוצע על ידכם, מעוררת התפעלות, ויש לה השפעה לטוב, לתקווה ולתפארת". התחנה, שנבנתה למען פועלי מפעל החשמל, חייבה את הרכבת לעצירת

תערוכת מקבץ מיצירותיו של האמן פרידריך אדלר - "במישרין ובעקיפין" - מוצגת במוזיאון תל אביב עד אמצע פברואר. זו תערוכה ראשונה בארץ לאדלר (1878, לאופהיים - 1942, אושוויץ), שהיה חבר ב"דויטשה נְרְקבונד" - איגוד אמנים גרמני שקדם ל"באוהאוס", והאמין בכוחה של היצירה לחולל שינוי במרקם החברתי ובממסד הדתי. במרכז התערוכה עומד ויטראז' נדיר מאוסף המוזיאון - חלון שנים-עשר השבטים - שהיה חלק מתפנים שלם של בית-כנסת שאדלר עיצב לחוות ההכשרה החקלאית במרקנהוף, ביער בשחור, בהזמנת התעשיין קונרד (אלחנן) גולדמן. גולדמן, חברו הקרוב של חיים וויצמן, רכש את האחוזה מרוזן גרמני, ובה הוכשרו חברי "קבוצת מרקנהוף" של תנועת הנוער הציונית "יהודה הצעיר", שהתארגנה בברלין. ב-1927 הקימה הקבוצה את קיבוץ בית זרע. גולדמן החליט להקים בחוות ההכשרה בית-כנסת לאחיו, שרצה ללמוד שם תורה, ובעצת הצייר הרמן שטרוק פנה ב-1919 לאדלר והזמינו לעצב את התפנים. חלון הויטראז' בסגנון האר-דקו, שבוצע על ידי אדוארד שטרייט מפרייבורג, הוצב לאורך קירו הדרומי של בית הכנסת ששכן בקומה השנייה של בית האחוזה.

בשנת 1932, כשכבר לא היה מסוגל לממן את החזקת החווה במרקנהוף, תרם גולדמן את החלון למוזיאון תל אביב. ב-1936 הוא בא לארץ עם בתו אינגבורג וראה את החלון במשכנו החדש, אך למרות הפצרות תלמידיו לשעבר חזר להמבורג, משם שולח לאושוויץ באפריל 1942. התערוכה וקטלוג התערוכה הופקו בסיועם של רינה אלכסנדר-ליאור מנאות מרדכי, בתו של האמן, ובני משפחתה.

יוצא לאור על-ידי ועדות הגליל העליון והתחתון ואזור העמקים של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.

כתובת המערכת: המועצה לשימור אתרי מורשת, משטרת נהלל, ת.ד. 865, רמת ישי, 30095. טלפון: 04-6415073,

פקס: 04-6514540, דוא"ל: merav1806@gmail.com.

עורכת: מירב גרץ רונן. חברי המערכת: ענת יוניוס, עמרי שלמון, אורי בן ציוני, עלי כהן, נדב קלר, בצלאל רינות, יוני גדעוני,

רבקה אמבון, גדעון גלעד, אמנון לוי. נדפס בדפוס י.ט.כ. מגדל העמק, טלפון 04-6540243.